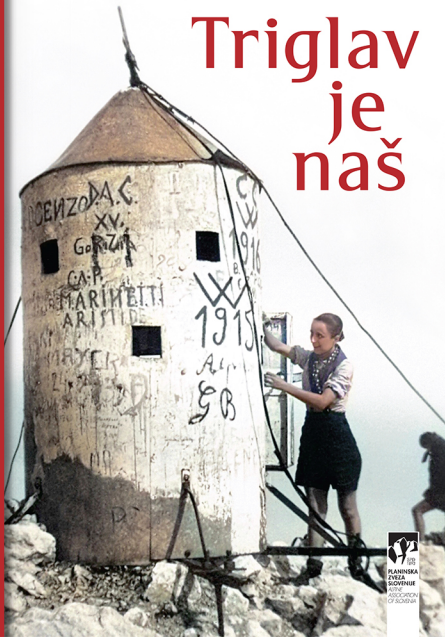

DUŠAN ŠKODIČ

Triglav je naš

PLANINSTVO

TRIGLAV NA KRANJSKEM

Tako pri nas kot drugje so ljudje že od prazgodovine zahajali v gorski svet. Čeprav prednikom ne moremo očitati pomanjkanje smisla za estetiko in lepote gorske narave, pa človekovih obiskov gora ne moremo povezovati na način, kot ga dojemamo danes, se pravi, zahajanje v gore zaradi užitka in športnega momenta.

Ljudje so pred tisočletji pustili sledi v našem visokogorju kot pastirji in rudarji, zelo verjetno so tja zahajali tudi nabiralci zelišč in lovci, ki pa za seboj niso pustili skoraj nobenih materialnih dokazov. Prve raziskave dr. Toneta Cevca in sodobnikov so odstrle pogled na naš gorski svet in v zadnjih desetletjih prinesle dokaze, da se je človek v naših gorah zaradi pašništva zadrževal že vse od prazgodovine, zaradi rudarstva pa od bronaste dobe (okoli 1600 pr. n. št.) do zgodnjega srednjega veka, ponekod celo vse do 19. stoletja. (Bohinj, gore nad Trento). Na Begunjsčici je rudnik mangana obratoval vse do začetka 20. stoletja.

S pojavom strelnega orožja se je razmahnil tudi lov v gorah. Predvsem divji lov je imel nekoč v naši kulturi skoraj mitski pomen, ki ga zasledimo tudi v pravljici, oziroma znani Baumbachovi pesnitvi o Zlatorogu. Gre za pripovedko iz zgornjega Posočja, ki govori o starodavnem gorskem raju, kjer naj bi prebivale bele žene, dobrosrčna bitja, ki so bile usmiljene do ljudi. V gorah so pasle svoje črede, ki jih je vodil bel kozel z zlatimi rogovi – Zlatorog. Ti rogovi naj bi bili tudi ključ do neizmerne bogastva. Tako kot v večini pripovedk se je našel mlad fant, lovec iz Trente, ki je bil znan kot zelo drzen in zanj se je govorilo, da ga varujejo bele žene. Imel je dekle, ki so jo premamile lepe besede in lesketajoča darila bogatega beneškega trgovca, zaradi česar je postala prevzetna in od mladega snubca je zahtevala nič manj kot neizmeren Zlatorogov zaklad.

Mladi lovec je v obupu in užaljenosti vzel puško in se odpravil v gore, da bi

Mladi lovec se gnan od ljubezenske in lovske strasti poda v lov na bajeslovnega gamsa. Ilustracija iz leta 1899. Vir Wikipedija

uplenil bajeslovnega Zlatoroga, toda strast ga je zaslepila in ko je našel velikega gamsa z zlatimi rogovi, je streljal nanj. Pri tem je pozabil, da ima Zlatorog čudežno moč. Tam, kjer je njegova kri namočila tla, je pognala čudodelna triglavska roža. Gams jo je popasel in hipoma so se mu povrnile moči. Zagnal se je v nesrečnega lovca, ki je zaslepljen od bleska rogov (metaforično zaradi človeške sle po neizmernem bogastvu) omahnil v prepad. Našli so ga s šopkom triglavske

rože v stisnjeni dlani, ko ga je narasla Soča prinesla v dolino. Ustreljeni, čudežno oživljeni in na ljudi jezni Zlatorog je iz maščevanja razdejal gorski raj in ga spremenil v današnji visokogorski kras, po tem pa za vedno izginil iz naših krajev.

Ljudske pripovedi in legende so rade v nemale človeško domišljijo. Zlasti po odkritju živega srebra v Idriji so bile po zapisih trentarskega vikarja Josipa Abrama¹¹ naše gore polne rudosledcev, ki so iskali zlato in razne dragocene rude, med ljudmi pa so krožile izmišljene zgodbe o srečnežih, ki naj bi odkrili najdišča, v katerih se je »vse luskalo od zlata«. Zlasti okoli Bogatina se jih je veliko potikalo, zlata in z njim bogastva pa ni bilo nikjer, razen v imenu gore. Mnogi so bili zaradi iskanja ob vse premoženje, nekateri so se tudi usodno ponesrečili.

Dr. Rudolf Baumbach (1840–1905) je bil nemški pesnik in planinec, ki je nekaj časa deloval v Trstu kot zasebni učitelj. Bil je član tržaškega Nemško-avstrijskega planinskega društva. Rad je zahajal v naravo in v gore ter v Posočju naletel na pripovedko o Zlatorogu, ki jo je upesnil in objavil leta 1877. V slovenščino jo je prevedel Anton Funtek.

*Z gromom pokne strel.
Na zemljo zgrudi Zlatorog se in na hip razprhne,
koz planinskih tolpa lehkonoža.
v drznih skokih dirja lovec k skalam,
kjer je padel kozel zlatorogi
A še enkrat glej, žival zadeta
dvigne s tal se in tedaj, ko lovec
puško svojo še nabija urno,
krvaveča skrije se v skalovji.*

Lovska strast, preživetje, zagotovo ne tudi brez prisotnega mačizma, je ljudi gnala v divji lov, ki se z lahkoto prepozna v tej stari pripovedki, čeprav o legalnosti ali nelegalnosti početja mladega lovca avtor ne zapiše niti besede. To pravzaprav niti ni pomembno, saj je vsakomur jasno, da je poanta pripovedi v slepi človeški želji po nemogočem in se ne ukvarja z vprašanjem, ali je bil glavni junak zaprisežen lovec ali ne. Zelo verjetno to tudi ne bi bilo na mestu v ljudski pripovedi, ki si po pravilu izbere junaka iz preprostega sloja, kar poklicni lovec zagotovo ne bi bil. A čeprav se spravi na Zlatoroga in nas posredno vse »prizadene«, ker smo zaradi njegove lakomnosti izgubili gorski raj, ostaja

¹¹ Josip Abram - Trentar je bil duhovnik, služboval je tudi v Bovcu in Trenti, kjer se je navduševal nad planinstvom in pomagal SPD pri vzpostavitvi slovenskih planinskih poti, neodvisnih od nemških.

Zaslepljen od bleska nedosegljivega, človek prej ali slej omahne v smrt. Vir Wikipedija

fant v ljudskih očeh velik junak. Občudujemo njegovo drznost in spretnost ter se zgražamo nad tujimi trgovci z novci, ki z bliščem zapeljujejo naša nepokvarjena dekleta. Bolj nam je žal samega tragičnega konca kot belih žena in Zlatoroga, ki smo jih za vedno izgubili – saj so bili tako ali tako samo mit ... Žal nam je zgolj drznega fanta, ker mu je spodletel divji lov.

Čeprav gre v osnovi za ljudsko pripoved, je bilo v času Baumbachove objave (gledano z današnjega časa, pred stoletjem in pol) to še kako aktualno.

Povezano je z uporabo strelnega orožja, ki si ga še zdaleč ni mogel niti smel privoščiti vsak kmečki fant. Lov je predstavljal vrsto zabave, ki si jo je lahko privoščilo le plemstvo in višji sloji.

Vnos ilegalnega orožja med preproste ljudi se je zgodil le ob prelomnih zgodovinskih trenutkih, ko so zaradi vojne ostale brez nadzora večje količine orožja, ki jih oblasti pozneje niso več uspele spraviti na varno. Pri nas se je to na primer zgodilo pred vdorom Napoleonove vojske v naše kraje v začetku 19. stoletja, ob italijanskih vojnah za neodvisnost z Avstrijo in po prvi ter drugi svetovni vojni ...

Iz vrst domačinov pod gorami, ki so odlično poznali svoje okolje, so izšli prvi vodniki, ki so jih najemali zgodnji obiskovalci gora, ki so se tja odpravili – ne zaradi dela, temveč zaradi lastne želje. Med njimi so bili cenjeni kot najdrznejši plezalci in poznavalci svojih gora divji lovci, ki so postali nekakšni plebejski junaki, preganjani od oblasti in že samo zaradi tega, ker so se jim znali tako uspešno izmikati, občudovani med domačimi ljudmi.

Lov je omogočal nekaj dodatka borni prehrani in pomagal preživetju družin z veliko otroki, bila pa je velika težava, ker kmetje niso smeli v gozd in pleniti divjadi, kar je bila zgolj pravica lastnikov oziroma zakupnikov lovskih pravic. Zaradi tega so ti zaposlovali svoje lovske čuvaje, ki so jih praviloma našli prav med domačini – najboljši divji lovec, ki so ga uspeli pridobiti z dobrim plačilom, je postal tudi najboljši lovski čuvaj. Ta je potem vršil nadzor v lovišču in bdel nad divjadjo, ki jo je pred tem sam plenil.

Kazni za krivolov so bile zelo hude in vpleteni so se jim skušali izogniti na vse mogoče načine. Prihajalo je do oboroženih obračunov med lovci in krivolovci in po podatkih planinskega zgodovinarja Franceta Malešiča je bilo v 19. stoletju večino smrtnih žrtev, ki so jih prinesli z gora (še več jih nikoli niso našli), mogoče pripisati njihovim medsebojnim obračunom.

Kot primer divjega lovca, ki je zrasel z gorami, navajam Valentina Slatnarja - Bôsa, ali po domače Bôsovega Tineta² izpod Gradišča v Kamniški Bistrici. Njegova zgodba iz Kamniško-Savinjskih planin je dobro znana, se je pa to dogajalo praktično povsod v gorskem svetu.

Kot devetletni pastirček je Tine že pasel drobnico in med pašo oblezel vse mogoče strmine nad domačo dolino. Pri štirinajstih je drvaril in živel v gozdu skupaj z drugimi gozdarji ter pomagal plaviti posekane hlode po Bistrici. Ukvarjal se je tudi s krivolovom in med ljudmi je kmalu postal znan kot izredno strasten in nevaren divji lovec. Vlasto Kopač³ v knjigi *Iveri z Grintovcev*

² Pred planinskim domom v Kamniški Bistrici stoji njegov spomenik.

³ Bôsovo zgodbo je v Stranjskih novicah objavil tudi Aleksander Sarnavsky, lovec, planinec in publicist v rubriki Iztrgano pozabi.

opisuje, kako je po pripovedih potekal Bôsov lov na »poslednjega gamsa«.

»Stari Bôs mi je pravil, da je vsak holcar (drvar) pokal po svoje in živali so že domala iztrebili. Gamsi so prešli, le v Brani se je držal še eden. Star, prekanjen samotar, z rogli kot burkle. Bôs se je s Tinčetovim Tomažem, Rebernikom in Miklavom spravl nadenj. Šli so v Brano, oni trije nad Sivnico, Bôs pa si je sezul cokle in zlezel kar v obujkah pri Luknji, iz Kotliške grape do lašt v Brani. Podpečnikov je ležal na hrbtu v Žmavcarjih, gledal skozi prste Bôsa in čakal, kdaj trobosne čez steno.

Zgoraj v Ruševih dolinah so vzdignili gamsa in ga gnali čez Požegnani rob za Blek, dalje čez Brano na Sedlo, pa po Planjavi na Vilice, kjer jim je ušel na logarsko stran. Tri dni so se dajali z njim, v grdem so si sezuvali cokle in kar bosil lezli po skalah. Bôs je šel za gamsom v steno v Svetlih plateh, kjer ga je končno ugnal in obrnil. Tam čez pred Bôsom ni šel še nobeden. Gams je drefenjal⁴ po laštah, menda je dobil Tinčetovega v nos, nazaj pa le ni mogel drugam kot nazaj na Vilice. Zgoraj ga je čakal Tomaž s staro prednjačo⁵. Bôs, Miklavov, Rebernikov so bili črni hudobi ves čas za petami. Golenke so že do kraja raztrgali in gumbe na telovniku jim je posnelo, ko so lezli po skalah, taka je tam strmina. Bili so sestradani, vendar za takega gamsa že potrpiš.

Ta jo je ubiral naravnost na Vilice, zgoraj na Robu se je še malo obiral, ko Tomaž pomeri izza griče. Bôs in druga dva čakajo, kdaj bo grumnilo, pa Tomaž samo meri s svojim pihalnikom, gleda gamsa, a ne sproži. Gams se je še malo sukalo, potem pa jo je ubral čez Sukalnik v Macesnovec. Bôs je klel in metal klobuk ob tla, Tomaž pa mu je dopovedoval, češ naj žival živi, saj da jo bodo lahko le tako spet »gonili«.

Iz pripovedi lahko ugotovimo, da je bila lakota velik dejavnik pri divjem lovu, še večji pa prvinska lovska strast gorjancev, ki so jo imeli položeno v zibelko, in je v nekaterih primerih pomenila kar družinsko tradicijo. A da zaključimo Uršičevo zgodbo – leta 1872 je Valentin Slatnar - Bôs postal zapriseženi lovski čuvaj kneza Huga Windisch-Graetza in s tem strah in trepet divjih lovcev, po drugi strani pa iskan vodnik in tudi reševalec.

Poleg lovcev so vsaj predele okoli planin, na katerih so pasli, dobro poznali tudi pastirji, ki so iskali izgubljeno drobnico. Tako je Johannes Frischauf poročal, kako je po svojem prvenstvenem (turističnem)⁶ vzponu po severni steni Kočne na vrhu srečal pastirja Andreja Suhadolnika, ki mu je povedal, da na južni strani Kočne že štirinajst dni išče tri izgubljene ovce.

Zaradi takšnih in podobnih razlogov so lovci in pastirji drobnice na visokih

⁴ Se je prestopal, stopicjal.

⁵ Vrsta stare puške, ki se je polnila od spredaj.

⁶ Ločiti moramo med dejanskimi, neuradnimi pristopniki in prvimi uradno potrjenimi. Na nekatere vrhove so pristopali domačini že stoletja, preden se je tam pojavil prvi turist in je to bilo zapisano.

planinah že precej pred prvimi turisti⁷ pristopili na večino naših vrhov in našli skrite gorske prehode, kjer so bile pozneje v turistične namene narejene in označene planinske poti. Zagotovo še pred letom 1750 so bili v Grintovcih znani prehodi čez Kamniško in Kokrsko sedlo, čez Žmavcarje, Gamsov skret, Kotličice, čez Mlinarsko in Savinjsko sedlo ter prehodi z jezerske in savinjske strani. Enako je bilo v Bohinju, Trenti in v Zgornjesavski dolini. Današnje zavarovane poti čez Prag proti domu Valentina Staniča, Tomiškova pot, Stara Kugyjeva pot iz Trente na Triglavske pode, pot čez Komar, pot po Kanjavčevih policah (danes pot M. M. Debelakove) in mnoge druge, so bili že dolgo znani lovski prehodi, po katerih so divji lovci na ramenih spravljali uplenjene gamse. Kot gonjači so najdrznejši lovci preplezali stene, ki še danes veljajo za prave alpinistične vzpone. Prav domačini s svojimi sposobnostmi in znanjem so bili temelj, na katerem se je lahko razvilo gorsko vodništvo, turistični pristopi pa so bili večinoma ponovitev uspehov prvih obiskovalcev gora. Prve vodnike so za svoje raziskave najemali razni mineralogi, geologi in botaniki, pa tudi redki pripadniki višjega stanu, ki so iz lastnega veselja raziskovali gorski svet.

PRVI TURISTI V NAŠIH GORAH IN ZOISOVI ISKALCI KAMENJA

V drugi polovici 18. stol. ne moremo mimo Giovannija Antonia Scopolija, zdravnika v Idriji in naravoslovca, ki je sistematično raziskoval Kranjsko. Ob svojem poklicnem delu se je veliko ukvarjal s preučevanjem rastlinstva, živalstva, mineralov in kamnin. Svoja odkritja in izkušnje je v pismih izmenjeval z velikim švedskim naravoslovcem Carlom Linnejem. Življenje mu ni prizanašalo. Od zastrupitev z živim srebrom iztrošeni rudarji so bili prehudo breme za dve zdravniški roki. Bolezen mu je vzela vso družino - ženo in hčer. Da bi si olajšal težo »prežalostnega življenja« in pozabil na težave, se je intenzivno posvetil raziskovanju narave. Prepotoval je vso Kranjsko, dolino Kokre, okolico Idrije, Ljubljano, območje Škofje Loke in Kranja, Nanos, Kras, Tržaško in Dolenjsko. Obiskoval je gore Julijskih in Kamniško-Savinjskih Alp ter Julijske Predalpe vse do Snežnika. O svojih potovanjih piše: »Sam, z enim samim vodičem sem blodil po Alpah, v mrzli noči spal pod milim nebom, po več dni živel samo od kruha ali mleka, nad Trstom celo padel v roke razbojnikom in, ko sem nekoč sestopal z vrha Storžiča, sem bil cele tri ure v nenehni smrtni nevarnosti.«

Balthasar Hacquet je bil prav tako rudniški zdravnik v Idriji, ki se je že leta 1777, torej eno leto pred prvoprstopniki, poskušal povzpeti na vrh Triglava (uspelo mu je doseči vrh Malega Triglava). Kot je opisal, so se mu spremljevalci

⁷ Izraz turist je imel nekoč drugačen pomen kot danes. Izraz je nastal za človeka, ki se je podal na planinsko turo. Prvi plezalci pa so postali veleturisti.

takrat skujali, zato je šel z Velega polja sam proti vrhu, ki ga ni dosegel, ker naj bi bil zgoraj premočan veter. Malo je torej manjkalo, da bi nam prvi pristop na Triglav speljal rojeni Francoz.

V tisti čas sežejo tudi naslednji vzponi, ki jim je botroval tedaj najbogatejši Kranjec, baron Žiga Zois, njega pa je k temu napeljalo veliko zanimanje za naravoslovje. Debelakova zanj navaja, da »je odkril in odprl našim dedom triglavski svet«. ⁸

Giovanni Scopoli in Baltazar Hacquet. Vir Wikipedija

Tako je bilo tudi pri prvem dokumentiranem vzponu na Triglav leta 1778, ko govorimo o tako imenovanem podvigu »štirih srčnih mož«. Danes seveda natančno vemo, da so odpravo, ki jo je denarno podprl Žiga Zois, poleg Zoisovega nameščenca v Stari Fužini, ranocelnika Lovrenca Willonitzerja⁹, sestavljali še domačini Luka Korošec, Štefan Rožič in Matevž Kos. Korošec in Kos sta bila rudarja, Rožič je bil revirni lovec. Odgovor na vprašanje, zakaj je Zois izbral dva rudarja, se verjetno skriva v tem, da je Zois, ki je bil lastnik bohinjskih fužin, moče za drzni podvig izbral med svojimi zaposlenimi, tedanji rudosledci pa so bili dobro izurjeni tudi v plezanju. Verjetno se je Zois nadejal morebitnega ugodnega poročila o bogatih najdiščih železove rude, ki bi koristila njegovim, vedno manj donosnim fužinam. Javnost je za prvopristopnike na Triglav poimensko izvedela šele desetletja pozneje, ko jih je zapisal zgodovinar in geograf Franc Ksaver Richter, ki se je pri tem skliceval na Zoisove zapiske¹⁰.

⁸ V drugi polovici 19. stoletja naj bi Karl Deschmann predlagal, da bi Hacquetu na čast poimenovali kakšen vrh, saj ima mnogo zaslug za slovenske Alpe. A tej želji v monarhiji ni bilo ustreženo, ker je bil Hacquet pri Avstrijcih neprijubljen (verjetno zaradi spomina na Francoze, ki so z Napoleonom zasedli dele Avstrije).

⁹ Willonitzer je bil učenec Zoisovega prijatelja Hacqueta, s katerim je leto prej poskušal priti na Triglav. Zoisu ga je on tudi priporočil.

¹⁰ Danes veljajo Zoisovi zapiski za izgubljene.

Serija njegovih člankov o podvigu je izšla v *Illyrisches Blatt* leta 1821¹¹.

Vzpon prvopristopnikov na Triglav je bolj kot ne rekonstrukcija redkih zanesljivih informacij. Po njej naj bi se četverica dan prej razdelila in se z Velega polja ločeno odpravila na ogled, preiskali so tri strani vršne gmote, da bi ugotovili, kje je možen vzpon na vrh. Naslednjega dne so vrh dosegli po smeri Kredarica – triglavski ledenik – greben med Malim in Velikim Triglavom – vrh. Smer vzpona je predlagal Korošec, kar je pri rekonstrukciji povzročilo pomisleke, da je že dan prej na ogledih sam priplezal na vrh (in se morda držal dogovora četverice o skupnem uspehu, ki bi vsem prinesel nagrado, op. a.). Prav tako naj bi bil po nekaterih mnenjih sporen Willonitzer, ki naj ne bi imel posebnih planinskih izkušenj, a je bil pač Zoisov poverjenik ...

Ostanimo še nekoliko pri Zoisu, ki je obljubil nagrado¹² prvemu, ki si bo upal na vrh in mu razkril vse njegove podrobnosti. Želja se mu je izpolnila, vendar kot vedoželjnemu človeku porodila številna dodatna vprašanja, ki so botrovala nadaljevanju prizadevanj po razkrivanju, s stališča geologije tedaj še slabo znanega sveta.

Spomenik štirim srčnim možem v Bohinju je bil postavljen leta 1978 ob dvestoletnici prvega dokumentiranega vzpona na Triglav.

¹¹ V št. 18, 19 in 20.

¹² Zois je prvopristopnikom izplačal šest cekinov nagrade (Ivan Veber, 2008).